

Czerwona lista ważek (Odonata) województwa lubelskiego (Polska wschodnia). Druga edycja: 2009

Red list of dragonflies (Odonata) of the Lublin Region (Eastern Poland). Second edition: 2009

Paweł BUCZYŃSKI

Zakład Zoologii UMCS, ul. Akademicka 19, 20-033 Lublin; pawbucz@gmail.com

Wstęp

Regionalne czerwone listy są równie cenne jak listy krajowe. Lista krajowa ma szerszy wymiar i ukazuje znaczenie danych stwierdzeń czy stanowisk dla ochrony ważek w całym kraju, ale nie uwzględnia lokalnej specyfiki odonatofauny, związanej z podażą siedlisk, ich staniem zachowania, położeniem geograficznym. W waloryzacji czy planowaniu ochrony przyrody danego regionu, stanowisko gatunku o niskiej randze na liście krajowej może mieć wartość

podobną lub nawet wyższą, niż występowanie gatunku z wysokiej kategorii.

Przed 10 laty temu ukazała się poprzednia edycja czerwonej listy ważek województwa lubelskiego (BUCZYŃSKI 1999). Była to pierwsza w Polsce, regionalna czerwona lista ważek, i do dziś pozostała ona jedną z nielicznych publikacji tego rodzaju: potem tylko TOŃCZYK i SZYMAŃSKI (2006) przedstawili wstępną ocenę zagrożeń województwa łódzkiego.

Czerwona lista ważek województwa lubelskiego

Gatunek	EX	CR	EN	VU	NT	LC	DD
Coenagrionidae – Łątkowate							
<i>Coenagrion armatum</i> (CHARPENTIER, 1840) – Łątka zielona			EN				
<i>Coenagrion ornatum</i> (SÉLYS, 1850) – Łątka ozdobna		CR					
<i>Nehalennia speciosa</i> (CHARPENTIER, 1840) – Iglica mała			EN				
Gomphidae – Gadziogłówkowate							
<i>Onychogomphus forcipatus</i> (LINNAEUS, 1758) – Smaglec mniejszy						LC	
Aeshnidae żagnicowate							
<i>Aeshna subarctica</i> (WALKER, 1908) – Żagnica torfowcowa						LC	
Cordulegastridae Szklarnikowate							
<i>Cordulegaster boltonii</i> (DONOVAN, 1807) – Szklarnik leśny		CR					
Corduliidae Szklarkowate							
<i>Somatochlora arctica</i> (ZETTERSTEDT, 1840) – Miedziopierś północna					NT		
Libellulidae Wążkowate							
<i>Orthetrum coerulescens</i> (FABRICIUS, 1798) – Lecicha mała					NT		
<i>Leucorrhinia albifrons</i> (BURMEISTER, 1839) – Żalotka białoczelna						LC	
<i>Leucorrhinia caudalis</i> (CHARPENTIER, 1840) – Żalotka spłaszczona					NT		
Łącznie: 10 gatunków	0	2	2	0	3	3	0

Przez ostatnią dekadę, wiedza o ważkach województwa lubelskiego zwiększyła się w bardzo dużym stopniu. Ponadto, stara lista (BUCZYŃSKI 1999) oparta jest o nieobowiązujące już kryteria i kategorie zagrożeń. Stąd powstała pilna potrzeba opracowania nowej listy.

Material i metody

Dane o aktualnej faunie ważek województwa lubelskiego pochodzą z wyników badań własnych oraz z prac innych autorów opublikowanych po poprzedniej edycji listy (BERNARD 2000; KORNIJÓW, ŚCIBIOR 1999; MICHALCZUK 2007; WYBRANIEC 2006).

Kategorie zagrożeń i kryteria przydziału gatunków przyjęto za aktualną czerwoną listą zwierząt Polski (GŁOWACIŃSKI 2002).

Komentarz

Czerwona lista ważek województwa lubelskiego liczy 10 gatunków, czyli 15% fauny regionu (BUCZYŃSKI 1999). Żadnego gatunku nie uznano za wymarły, 4 gatunków zaliczono do kategorii wysokiego ryzyka (6% fauny regionu), 6 gatunków do kategorii niskiego ryzyka. Województwo lubelskie prezentuje się na tle kraju bardzo dobrze: BERNARD i in. (2002) uwzględnili w czerwonej liście ważek Polski 16 gatunków (22% fauny Polski), w kategoriach wysokiego ryzyka znalazło się 8 gatunków (11%). W województwie łódzkim za zagrożone uznano 19 gatunków (33% fauny regionu), a 6 (11%) wliczono do kategorii wysokiego ryzyka (TOŃCZYK, SZYMAŃSKI, 2006). Korzystna sytuacja odonatafauny Lubelszczyzny wynika z dobrego stanu środowiska na tle wielu innych regionów Polski i Europy Środkowej (BUCZYŃSKI 1998b, 1999).

Z gatunków uwzględnionych na czerwonej liście ważek Polski (BERNARD i in. 2002), w województwie lubelskim nie

uznano za zagrożone: *Aeshna affinis* VANDER LINDEN, 1820, *A. juncea* (LINNAEUS, 1758), *A. viridis* EVERSMAAN, 1836 i *Orthetrum brunneum* (FONSCOLOMBE, 1837). Przy czym należy zauważyć, że usunięcie *A. affinis* i *O. brunneum* z listy krajowej postulowano już kilka lat temu (BERNARD i in. 2006). Te południowe, ciepłolubne gatunki są w silnej ekspansji, co wykazano m.in. na przykładzie województwa lubelskiego (BUCZYŃSKI 2006). Natomiast dla *A. juncea*, województwo lubelskie jest jednym z krajowych centrów rozprzestrzenienia. Z kolei trzy gatunki: *Erythromma lindenii* (CHARPENTIER, 1840), *Aeshna caerulea* (STRÖM, 1783) i *Somatochlora alpestris* (SÉLYS, 1840), z powodów zoogeograficznych na omawianym obszarze nie występują i nigdy nie występowały (BUCZYŃSKI 1999).

W porównaniu z poprzednią edycją (BUCZYŃSKI 1999), najważniejszymi zmianami na nowej czerwonej liście są:

- zmiana kategorii zagrożenia dla *Coenagrion ornatum* z ExP („prawdopodobnie wymarły”) na CR („krytycznie zagrożony”) – odkrycie populacji w Śniatycach koło Zamościa (MICHALCZUK 2007) było sensacją dużej miary;

- skonkretyzowanie kategorii dla: *Onychomphus forcipatus*, *Cordulegaster boltonii*, *Orthetrum brunneum*, *O. coerulescens*;

- usunięcie: *Gomphus flavipes* (CHARPENTIER, 1825), *Ophiogomphus cecilia* (FOURCROY, 1785) i *Libellula fulva* O.F. MÜLLER, 1764, które po uzupełnieniu wiedzy o ważkach regionu, okazały się stosunkowo szeroko rozsiadłone, odkryto też szereg licznych populacji;

- usunięcie *Aeshna juncea* i obniżenie kategorii dla *A. subarctica*; pierwszy gatunek po kolejnej dekadzie badań okazał się nie spełniać nawet kryteriów kategorii LC, drugi stwierdzono bardzo licznie w odpowiednich siedliskach, zwłaszcza Roztocza i Puszczy

Solskiej, jednak wymaga on wciąż obserwacji;

– usunięcie *Orthetrum brunneum*, gatunku południowego, który dynamicznie rozszerza zasięg w całym kraju (BERNARD i in. 2006; BUCZYŃSKI, JĘDRYCAK w druku) i który przestał spełniać kryteria przynależności do Czerwonej listy.

Uwzględnione gatunki reprezentują różne elementy ekologiczne. Najliczniejsze są reobionty i reofile: *Coenagrion ornatum*, *Onychogomphus forcipatus*, *Cordulegaster boltonii*, *Orthetrum coerulescens* (BUCZYŃSKI, TOŃCZYK 1997). Są to wyłącznie ważki związane z niewielkimi ciekami. *C. ornatum* i *C. boltonii*, zaliczone do kategorii CR, mają szczególnie wysokie wymagania względem jakości oraz struktury abiotycznej i biotycznej środowiska. *C. ornatum* jest związany ze strumieniami, *C. boltonii* z małymi rzeczkami leśnymi. Na Lubelszczyźnie *C. boltonii* stwierdzano tylko na pojedynczych stanowiskach na Roztoczu i w Kotlinie Sandomierskiej, jednak jest on jeszcze dość szeroko rozsielony w innych regionach Polski (BERNARD 2000, 2004a). Natomiast jedyne stanowisko *C. ornatum* znane z województwa lubelskiego, należy do ledwie 3–4 znanych współcześnie w kraju. Zasadlająca je populacja jest też prawdopodobnie najliczniejsza i najbardziej stabilna (BERNARD 2004b; BUCZYŃSKI dane niepubl.; DARAŻ, MICHALCZUK inf. ustna; MICHALCZUK 2007). Jej zachowanie powinno być celem priorytetowym instytucji zajmujących się ochroną przyrody. Obecnie aktywna ochrona tego stanowiska prowadzona jest dzięki staraniom Wiaczesława MICHALCZUKA i siłami Zamojskiego Towarzystwa Przyrodniczego. Pożądane byłoby wsparcie ze strony instytucji rządowych.

Drugie na liście pod względem liczby gatunków są tyrfobionty i tyrfofile: *Nehalennia speciosa*, *A. subarctica*, *Somatochlora arctica* (BUCZYŃSKI 2001b; MIELEWCZYK

1969). Najsilniej zagrożona jest *N. speciosa*, gatunek o wymaganiach wysokich nawet na tle innych ważek z tej grupy ekologicznej (BERNARD 2004c; BERNARD, WILDERMUTH 2005). Współcześnie jest on znany z 9 stanowisk: 5 na Równinie Łęczyńsko-Włodawskiej i 4 na Roztoczu. Jedyne część populacji jest liczebna i zasiedla stanowiska niezagrożone wyschnięciem (BERNARD, BUCZYŃSKI 2008; BUCZYŃSKA, BUCZYŃSKI 2006a; BUCZYŃSKI i in. 2009). *S. arctica* wciąż ma wiele korzystnych siedlisk w kompleksach leśnych w południowej części województwa lubelskiego (BUCZYŃSKI 1998, 2001b; BUCZYŃSKI, TOŃCZYK 2004). Współwystępuje z nią *A. subarctica*, która poza tym jest obecna też na torfowiskach Równiny Łęczyńsko-Włodawskiej (BUCZYŃSKI 2000b, 2001, dane niepubl.).

Leucorrhinia albifrons i *L. caudalis* preferują zbiorniki o niskiej trofii, przezroczystej wodzie, bogate w roślinność zanurzoną lub o pływających liściach. Są częste w jeziorach, *L. albifrons* cechuje też tyrfofilność (MIELEWCZYK 1969). *L. caudalis* występuje obecnie niemal wyłącznie w jeziorach Równiny Łęczyńsko-Włodawskiej, tylko pojedyncze populacje są znane z innych regionów, z piaszkowni i starorzeczy. *L. albifrons* obok jezior występuje też w rozproszenu w wodach torfowisk różnych regionów województwa (BUCZYŃSKA, BUCZYŃSKI 2006b; BUCZYŃSKI 2001a, 2004b, dane niepubl.; BUCZYŃSKI, DARAŻ 2006)

Coenagrion armatum jest ważką niewielkich wód stojących, umiarkowanie żyznych, z bogatą roślinnością szuwarową, o stabilnych warunkach hydrologicznych. W województwie lubelskim znanych jest 7 stanowisk na Równinie Łęczyńsko-Włodawskiej, Roztoczu i w Kotlinie Sandomierskiej. Stanowi to znaczącą część obecnej liczby stanowisk znanych z Polski. Jednak większa część tych stanowisk jest zagrożona

(BUCZYŃSKI 2000a, 2004, dane niepubl.).

Biorąc pod uwagę bieżące zmiany środowiska przyrodniczego Lubelszczyzny, w tym zmiany klimatyczne, duży niepokój budzi sytuacja ważek siedlisk typowo płytkowodnych. W największym stopniu dotyczy to gatunków małych, śródleśnych torfowisk i zbiorników dystroficznych; u niektórych z nich widać już lokalnie symptomy regresu w stosunku do lat 1990-tych (BUCZYŃSKI i in. 2009).

Piśmiennictwo

- BERNARD R. 2000. Stan wiedzy o występowaniu i biologii *Cordulegaster boltonii* (DONOVAN, 1807) (Odonata: Cordulegastridae) w Polsce. Roczn. nauk. Pol. Tow. Ochr. Przyr. „Salamandra”, 4: 55–87.
- BERNARD R. 2004a. *Cordulegaster boltonii* (DONOVAN, 1807). Szklarnik leśny. [w:] Z. GŁOWACIŃSKI, J. NOWACKI (red.), Polska czerwona księga zwierząt. Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego, Kraków – Poznań: 56–57.
- BERNARD R. 2004b. *Coenagrion ornatum* (SÉLYS, 1850), Łątka ozdobna. [w:] P. ADAMSKI, R. BARTEL, A. BERESZYŃSKI, A. KEPPEL, Z. WITKOWSKI (red.), Gatunki zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 6. Ministerstwo Ochrony Środowiska, Warszawa: 25–29.
- BERNARD R. 2004c. *Nehalennia speciosa* (CHARPENTIER, 1840), Iglica mała. [w:] Z. GŁOWACIŃSKI, J. NOWACKI (red.), Polska czerwona księga zwierząt. Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego, Kraków – Poznań: 54–55.
- BERNARD R., BUCZYŃSKI P. 2008. Stan zachowania i wybiórczość siedliskowa iglicy małej *Nehalennia speciosa* (CHARPENTIER, 1840) w Polsce. Odonatrix, 4(2): 43–60.
- BERNARD R., BUCZYŃSKI P., ŁABĘDZKI A., TOŃCZYK G. 2002. Odonata Ważki. [w:] Z. GŁOWACIŃSKI (red.), Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce. Wydawnictwo Instytutu Ochrony Przyrody PAN, Kraków: 125–127.
- BERNARD R., BUCZYŃSKI P., TOŃCZYK G. 2006. Ważki jako przedmiot ochrony i narzędzie waloryzacji w Polsce: stan bieżący. [w:] Buczyński P. (red.) 2006. IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa Ochrona owadów w Polsce „Badania entomologiczne a obecna sytuacja prawna i organizacyjna ochrony przyrody”. Materiały konferencyjne. Zwierzyniec, 3-4 lipca 2006. Polskie Towarzystwo Entomologiczne, Poznań: 21-22.
- BERNARD R., WILDERMUTH H. 2005. *Nehalennia speciosa* (CHARPENTIER, 1840) in Europe: a case of a vanishing relict (Zygoptera: Coenagrionidae). Odonatologica, 34(4): 335–378.
- BUCZYŃSKA E., BUCZYŃSKI P. 2006a. Aquatic insects (Odonata, Coleoptera, Trichoptera) of the central part of the „Krowie Bagno” marsh: the state before restoration. Annals Univ. Mar. Curie-Skłodowska (C) 61: 71–88.
- BUCZYŃSKA E., BUCZYŃSKI P. 2006b. Wstępne badania wybranych owadów wodnych (Odonata, Coleoptera, Trichoptera) doliny Bugu między Włodawą a Kodniem. [w:] M. KLONOWSKA-OLEJNIK, W. FIAŁKOWSKI (red.), XIII Ogólnopolskie Warsztaty Bentologiczne – Zastosowanie hydrologii w badaniach biologicznych wód płynących. Ochotnica – Kraków, 18–20.05.2006 r. Bel Studio, Kraków – Warszawa: 73–74.
- BUCZYŃSKI P. 1998a. *Somatochlora arctica* (ZETT.) in the Janowskie Forests (Lasy Janowskie), SE Poland (Anisoptera: Corduliidae). Notul. odonatol., 5(1): 8–9.
- BUCZYŃSKI P. 1998b. Ważki (Odonata) środkowo-wschodniej Polski: stan poznania, specyfika i zagrożenia. [w:] I Krajowe Seminarium Odonatologiczne, Bromierzyk 17–19 IV (1998). Materiały zjazdowe: 7–9.
- BUCZYŃSKI P. 1999. Wykaz i „Czerwona lista” ważek (Insecta: Odonata) województwa lubelskiego. Chrońmy Przyr. ojcz., 55(6): 23–39.
- BUCZYŃSKI P. 2000a. On the occurrence of *Coenagrion armatum* (CHARPENTIER, 1840) in Poland (Odonata: Coenagrionidae). Opusc. zool. flumin., 179: 1–10.
- BUCZYŃSKI P. 2000b. Ważki (Odonata) niektórych istniejących i projektowanych rezerwatów torfowiskowych Polesie Lubelskiego. Roczn. nauk. Pol. Tow. Ochr. Przyr. „Salamandra”, 4: 89–101.
- BUCZYŃSKI P. 2001a. Ważki (Insecta: Odonata) Krzczonowskiego Parku Krajobrazowego. Parki nar. Rez. Przyr., 20(1): 63–78.
- BUCZYŃSKI P. 2001b. Ważki (Insecta: Odonata) torfowisk wysokich i przejściowych środkowo-wschodniej Polski. Praca doktorska, Wydział

- Biologii i Nauk o Ziemi, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- BUCZYŃSKI P. 2004a. *Coenagrion armatum* (CHARPENTIER, 1840). Łątka zielona. [w:] Z. GŁOWACIŃSKI, J. NOWACKI (red.), Polska czerwona księga zwierząt. Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego, Kraków – Poznań: 52–54.
- BUCZYŃSKI P. 2004b. Ważki (Odonata) Poleskiego Parku Narodowego i jego otuliny: nowe dane i podsumowanie badań z lat 1985–2003. Parki nar. Rez. Przyr., 23(3): 381–394.
- BUCZYŃSKI P. 2006. Uwagi o występowaniu *Aeshna affinis* VANDER L. w województwie lubelskim. Odonatrix, 2(2): 33–36.
- BUCZYŃSKI P., DARĄŻ B. 2006. Interesujące stwierdzenia *Leucorrhinia caudalis* w siedliskach wtórnych. Odonatrix, 2(1): 8–12.
- BUCZYŃSKI P., KARASEK T., KOWALAK E., KOWALAK J., ODER T. 2009. Przyczynek do wiedzy o ważkach (Odonata) Roztocza. Odonatrix, 5(1): 1–6.
- BUCZYŃSKI P., JĘDRYCAK P. w druku. O występowaniu *Orthetrum brunneum* (FONSCOLOMBE, 1837) (Odonata: Libellulidae) w polskiej części Półwyspu Południowobałtyckiego. Wiad. ent.
- BUCZYŃSKI P., TOŃCZYK G. 1997. Analiza zgrupowania ważek (Odonata) wód biejących Polski. [w:] L. BURCHARDT, B. MESSYASZ (red.), XVII Zjazd Hydrobiologów Polskich. Poznań, 8–11 września 1997. Materiały zjazdowe. Polskie Towarzystwo Hydrobiologiczne Oddział w Poznaniu, Poznań: 95.
- BUCZYŃSKI P., TOŃCZYK G. 2004. *Somatochlora arctica* (ZETTERSTEDT, 1840). Miedziopierś arktyczna. [w:] Z. GŁOWACIŃSKI, J. NOWACKI (red.), Polska czerwona księga zwierząt. Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego, Kraków – Poznań: 59–60.
- GŁOWACIŃSKI Z. 2002. Wprowadzenie. [w:] Z. GŁOWACIŃSKI (red.), Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce. Wydawnictwo Instytutu Ochrony Przyrody PAN, Kraków: 7–12.
- KORNIJÓW R., ŚCIBIOR R. 1999. Seasonal changes in macrofaunal feeding groups associated with *Nuphar lutea* (L.) Sm. leaves in a small eutrophic lake. Pol. J. Ecol., 47(2): 135–143.
- MICHALCZUK W. 2007. Stwierdzenie łątki ozdobnej *Coenagrion ornatum* (SÉLYS, 1850) na Wyżynie Wołyńskiej (Polska południowo-wschodnia). Odonatrix, 3(2): 40–42.
- MIELEWCZYK S. 1969. Larwy ważek (Odonata) niektórych torfowisk sfagnowych Polski. Pol. Pismo ent., 39 (1): 17–81.
- TOŃCZYK G., SZYMAŃSKI J. 2006. Stan poznania, ocena zagrożeń i propozycje ochrony ważek (Odonata) Polski Środkowej. [w:] P. BUCZYŃSKI (red.), IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa Ochrona owadów w Polsce „Badania entomologiczne a obecna sytuacja prawna i organizacyjna ochrony przyrody”. Materiały konferencyjne. Zwierzyniec, 3–4 lipca 2006. Polskie Towarzystwo Entomologiczne, Poznań: 17–18.
- WYBRANIEC K. 2006. Wstępne wyniki badań ważek gminy Skierbieszów. Odonatrix, 2(1): 17–19.

Summary

The author presents the new red list of dragonflies of the Lublin Region, 10 years after publishing the previous edition (BUCZYŃSKI 1999). The list includes 10 species: 4 species of high risk categories (VU-CR) and 6 of low risk categories (LC, NT). The most endangered are: *Coenagrion ornatum* (CR), *Cordulegaster boltonii* (CR), *Coenagrion armatum* (EN) and *Nehalennia speciosa* (EN). The scale of threats of dragonflies of the Lublin Region is smaller than in the whole Poland (BERNARD et al. 2002) or in the Łódź Region (central Poland) (TOŃCZYK, SZYMAŃSKI 2006). Seriously endangered are the faunas of small running waters and *Sphagnum* peat bogs. For the protection of dragonflies in Poland, particularly important are populations of *Coenagrion armatum* (9 in total) as well as one of 3–4 populations of *C. ornatum* known nowadays in the country which is large and stable.

Key Words. Odonata, dragonflies, Red list, protection, conservation, Lublin Region, Poland